

ᠭᠡ ᠢ ᠤ ᠤ ᠤ ᠤ ᠤ ᠤ

ԳԱՂՂԻԱ - ԳԵՐՄԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Հեռեկետայ սնտուռածք մտան կը կազմէ պատմական ձառսորի մը, որ կ'ընկարգիւի ժխի պարու պատմութեան ամենեկէն ետք առ կարեւոր շրջաններէն մին, 1846-1882 թուական մը՝ յի մեծածախ գիւղերով՝ որոնց ազգած ապաւորութիւնը պիտ չի աննկատացած, որոնց սանկիտաւանները կ'ուսորիին, որոնց ձեռնեւորները օրուան ինքնորեն կը կազմէին:

Այն գործը, — ժԱՄԵԱՆԱԿԱՅԻՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ Գ՝
 ձառորև յրալոռ առնմանաւած, — աբդէն լոյս
 կը տեսնէ Ս. Ղազարոս մտաւոյնէն: Կ'ընծայենք
 նմոյ՝ մի՛ Բագմադէպի յնրէրցողոց:

Iv.

1. Հանձնաժողովի իշխանին Ապարիտյ գահում թիկնածու-
թիւնը. — Զառգանի Գաղղիայ վարչութեան. — Պա-
հանջ Պրոստիւր. — 2. Բունտ վիճարանութիւնք
Գաղղիայ (Ռընդիոյր ժողովոյն մէջ). — Թիէր է ա-
զատական հերետակ պատերազմին. — 3. Նրաւա-
բակութիւն պտտորազմին. — 4. Պրոստիւ. — 5.
Գերմանական պետութիւնք է պատերազմը. — 6.
Էլտրպիոյ պետութեանք բռնած դիրքը. — 7. Թշնա-
նութեանք սկսիւր. — 8. Նյաւորէնի բանակը. —
9. Մարտիւրի զաղղիական սփոք յարցութիւնը.

1. — Սպանիոյ վարչութիւնը ելած էր թագաւոր մը փնտռելու, որ յարմար ըլլայ կառավարելու զՍպանիա ըստ նոր միապետական սահմանադրութեան, Մաւրաջախտն Պրիմ, թագապաշնորէն մինչեւ այլ և այլ փորձերու, վերջապէս ռուրներ էր զթագը ընծայելու Հոհնէնտէլլէրնի Լէոպոլտէր Էշթանին, արեւակիր Պրոստիոյ թագաւորոյ Տան և միանշանմայն Բռնաւոր

պարտեանց թռհառնէ գերդաստանին ինա-
մութեամբ, որուն երկրորդ եզրայլը իշ-
խան Անտոն՝ արդէն Ռուսէնց քիչ տարի
առաջ իրենց իշխան ընտրեբ էին: Լե-
պոլդ Հոհէնձոլլէրն կրօնիւք էր կաթողի-
կէ: Միանգամայն ըլլալով հայր բազմա-
թիւ որդոց, Սկանիոյ գահը անխաջորդ
մնալու գտանգէ ազատ կրնար համարուիլ:

Պրուսիայ թագաւորը համարուելով գըլ-
լուսի բովանդակ Հոհէնհոլլէքն գերդաստա-
նին, քնական է Լէպոլդլի հայրը զինղիրը
պարգապէս ծանուցած էր Գուլիէլմուսի, և
բնականաբար գումարում մը եղած էր, որ
բնտ իրարարքի, չունէր յարաբարութիւն
Պրուսիայ թագին և վարչութեան հետ՝

Հոգեհեծուլէրն իշխանին այս թիկնածու թիւնը անկարծելի յուզումն պատճառեց ի Պարիս, արդիւնը մը համարուելով այս՝ Պրուսիոյ «անսահման փառասիրութեան» և մեծնալու փափագին: Լրագիրը կը բողբոջէին որ Հոգեհեծուլէրնի տան ինքն-մութեան կապերով, Պրուսիա կ'ուզէ Եւրոպիոյ ամենէն ազդեցիկ թագաւորութիւնը երբ ըլլալ, ինչպէս Բուրբոնեանց և Հաբսբուրգի գերապատանաւորը, և պիտի կաշկանդէր Գաղղիոյ գործելու ազատութիւնը:

Որչափ որ Լեոպոլդ իշխանը ուներ Բու-
նապարտեանց հետ խնամութեան կապեր,
այսու հանդերձ Նապոլեոնի վարչութիւնը
մեծապէս զայրացաւ այս թիկնաժողովեանն
վրայ՝ և ի Ռէլիքի Գապղիոյ զեապանը՝ կոմս-
ինէնդէնտի՝ Նրուման ընդունեցաւ թագ-
աւորն յայտնելու ի Պարսկ երկու մեծ տորժ-
գոհութիւն. նոյնը Ուիլիէ և Կրամոն զուր-

1. Խորհուրդք եւ Յուշք Բխանարք Իշխանին ԳԼ. ԻԸ.
Տպ. 1898,

2. Գրամոն, Գաղղիա եւ Պրուսիա պատերազմէն առաջ
(Պարիս 1872 էջ 21),

սը՝ Պաշտօնեայ Սրտաքին Գործոց, յայտ-
նեցին Պրուսիոյ դեսպանին ի Պարիս, բա-
րոն Վէրթէրի, որ կարեւոր դատեցաւ ան-
միջապէս մեկնելու յիսմ, ուր Գուլիէլմոս
կը գտնուէր բաղնիքներու համար, և ի-
մացնելու անոր Պարիսու յուզումը:

Գուլիէլմոս եթէ Քէնէդէտտի կոմսին և
եթէ Բարոն Վէրթէրի նոյն պատասխանը
տուաւ, որ Սպանիոյ գահուն թիկնածու
թիւնը քնաւ Պրուսիոյ վարչութեան հետ
յարաբերութիւն մը չունէր և Պրուսիա չէր
խառնուեր այդ գործոյն մէջ: Ի Պարիս այս
պատասխանը սպառնալիք մը համարուե-
ցաւ և դուքան Գրամոն յայտարարեց (1)-
ընհաղիւր ժողովոյն մէջ, որ Գաղղիա քնաւ
յանձն պիտի չառնուր, որ «Կարողաւ Եւ-
գահուն վրայ օտար պետութիւն մը իւր
իշխաններէն մին քաղմեցնէ, այսպէս խան-
գարելով եւրոպական հասարակչութիւն-
նը ի փաստ Գաղղիոյ՝»: Երազիրը արդէն
սկսեւ էին պատերազմ քարոզել, որոց
ազդեցութեան ներքեւ կը տեսնուէր վար-
չական մեծամասնութիւնը: Նպալուէն որ
տարիքին առաջ երթնուովը և հիւանդութեա-
նը քայրանալով, մարգնու կեանք մը սկսած
էր, քնաւ թշնամութեանց և պատերազմի
մը կուսակից չէր. և սակայն վերջին՝ ժա-
մանակաց մէջ րոնած ոճէն ստիպուած էր
ազգային անձնասիրութեան գոհութիւն մը
տալու: Կրկին յանձնարարեց Քէնէդէտտի
յիսմ երթալ և րոնադատել զՊրուսիոյ թա-
գաւորը, որ արգելու չէր հնէնդուէր իշխա-
նին Սպանիոյ գահին ընդոռնելութիւնը:

Որչափ որ Գուլիէլմոս առողջութիւն
դարմանելու համար կը գտնուէր յիսմ և
չունէր քովը պաշտօնեայ մը, այսու հան-

դերմ ազնուութեամբ ընդունեցաւ Գաղղիոյ
դեսպանը, ծանոց որ ինքը չէր կրնար ա-
զատ իշխանի մը գործոց մէջ միջամտել
կամ իրեն արգելք մը դնել, այսու հան-
դերմ մտերմարար հաղորդեց Քէնէդէտտիին,
որ Լէպուլլէ իշխանը տեսնելով որ ինչ
մեծ պատարանաստուութիւն մը կը ըստ-
անձնէր քովանդակ Եւրոպիոյ դիմաց,
ինքնին յոծարակամ հրաժարեւ էր Սպա-
նիոյ գահուն թիկնածութենէն և այս եղե-
լութիւնը արդէն իւր հօրմէն հաղորդուած
էր Սարդիոյ վարչութեան, որ և նա հա-
ղորդած էր ի Պարիս Գաղղիոյ կառավա-
րութեան: Ի Պարիս իշխանին այս հրաժա-
րակներ պէտք էր լիովին գոհացուցիչ հա-
մարուիլ, զոնէ այսպէս կը խորհէին ուրիշ
պետութիւնը, որը Նպալուէն Գ. ի հաղոր-
դեցին իրենց ինդակցութիւնը, խնդրոյն այս-
պէս խաղաղութեամբ և գոհութեամբ ըմա-
լուն վրայ: Նպալուէն ալ այս կարծեաց
վրայ կը տեսնուէր և սակայն պատերազմի
ցանկացող մասը և պատմութիւնը յապա-
գային տաւիլ պիտի պայծառացնէ թէ ար-
դեօք մասնատրուպէս որոնք էին նոցա
պարազուխը², ապահով Գաղղիոյ զինուոց
յաջողութեան և յաղթութեան վրայ, և
որոնք կը յուսային պատերազմով մը ներք-
սապէս քարծրացնել կայսրութեան վար-
կը և Զաղիսի ընդդիմակացը, պնդեցին ա-
ռանձին խորհրդեան մէջ, որ անբաւական
էր Պրուսիոյ տուած գոհութիւնը. և դուքան
Գրամոն կը ծանուցանէր առ Վէրթէր, որ
չոհնէնդուէր իշխանին հրաժարիւր նշա-
նակութիւն մը չունէր Գաղղիոյ համար,
որ երբէք պիտի չթողուր անոր Սպա-
նիոյ գահուն վրայ քարծրանալ. քայց

1. Բիսմարք իր խորհրդոց մէջ կը պատմէ որ այս
թիկնածութիւնը ինքը ըմբռնած էր որ օգտել պիտի մե-
ծապէս Գաղղիոյ ազդեցութեան ի Ֆրանս Պրուսիոյ. «Լե-
պուլլէ իշխանը բռնադատուած էր անցնելու Պարիսէն ի-
մանալու Գաղղիոյ կայսերական քաղաքապետական դե-
մատարութիւնը, ըստ որոց պէտք էր ինքը կառավարէր
զՍպանիա: Եւ ինչի աւելի մտածութեան նիւթ էր Գաղղիոյ
և Սպանիոյ թագերուն այսքան սեղա յարաբերութիւնը»:
Գլ. ԻԸ. էջ 75 տպ. 1898:

2. Հասարակապետականը միշտ ամբաստանած են լու-

կայսերական որ իրենց ուզեցին պատերազմել, իսկ Իմիլ
Ուլիլիէ՝ Գլ. կայսրութեան նշանաւոր անձնատարութիւննե-
րէն մին, յանցանքը թիկէրի և հասարակապետականց
վրայ կը մզէ, որոնք իրենց բեմախօսութիւններով սար-
տուցին Գաղղիոյ կայսերական քաղաքապետական թիւնը
և պատերազմ զրոհեցին: Ընդհանուր կարծիքը պատե-
րազմ ուզողներուն պարալուէն համարած է զՎեմէնի
կայսրութիւն և քոնապարտեան զերդաստանին հաստա-
րիւմ պաշտպանը:

կը մնար Պրուսիոյ թագաւորին ըրած արհամարհութիւնը, որ առանց Գաղղիոյ վարչութեան հարցնելու, թողուցեր էր Հոհենօլլէրն իշխանին՝ ընդունելու այդ թիկնածութիւնը։ Այդ Գաղղիոյ պատուը տեղը երթալու համար հարկ էր Գուլիէլմոս նա՝ մակ մը գրէր առ Նապոլէոն, յորում ինքզինքը անբասիր ընէր, որ կանխապէս չէր արգիլած Հոհենօլլէրն իշխանին ընդունելու Սպանիոյ գահը և խոստանայ որ յապագային եթէ այդպիսի պարագայ մը ներկայանայ, բնաւ չտայ իւր հաւանութիւնը։ Ուրիշէ պաշտօնարանը կը յուսար որ Պրուսիոյ թագաւորին այդ քայլը մեծապէս պիտի ամրապնդէր և համակրելի ընէր զպաշտօնարանը։ Եւ որովհետեւ վէր-թէյը յանձն չառաւ անձամբ ինքնին ներկայացնելու իւր թագաւորին Գաղղիոյ վարչութեան պահանջը և միայն խոստացաւ զորով հաղորդելու, անոր համար Բէնէդէտտի կոմսին յանձնուեցաւ կրկին երթալու յիսմ և Պրուսիոյ թագաւորէն պահանջել վերոյսանցեալ ապահովութիւնը։

Գուլիէլմոս երկու անգամ ընդունեցաւ Գաղղիոյ զեսպանը և ծանոյց որ ինքն ալ հաւան էր Հոհենօլլէրն իշխանին հրաժարելուն, բայց իրեն համար նուաւ տացուցիչ էր զորով որ և է՝ խոստում մը տալը։ Բէնէդէտտի թագաւորէն երրորդ անգամ ունկնդրութիւն խնդրեց իւր պահանջին աւելի սաստիկ ձեւ մը տալու համար։ Սակայն Գուլիէլմոս զՌաժիլիլ իշխանը՝ իւր համհարզը՝ զրկեց իմացնելու, որ ուրիշ աւելցնելիք մը չունէր։ Բէնէ-

դէտտի հրաժեշտի ունկնդրութիւն խնդրեց այն ատեն, սակայն թագաւորը չընդունեցաւ, իմացնելով որ նոր ըսելիք մը չունէր, և երկրորդ առաւօտը կոպէնց մեկնած պահուն տեսնելով ի կայարանի զԲէնէդէտտի, ողջունեց լինքը և կրկնեց ինչ որ առաջ ըսած էր՝ Գուլիէլմոսի ունկնդրութեան մեծեղութեւ լուրը վեր ի վայր վերդովեց զՊարիս, որ թագաւորին ըրածը ամենամեծ նախատինք մը համարեցաւ Գաղղիոյ և թագաւորին զբով խոստումնը չտալը նշանակ մը՝ որ յապագային եւս պիտի նորոգուէր Հոհենօլլէրնի թիկնածութիւնը ի մեծ փաստ Գաղղիոյ։

2. — Ի Գաղղիոյ ողինները այս յուզման մէջ էին, երբ Յուլիս (Կ) Ռոէնսդիր ժողովքի մէջ զուրան Գրամոն, պաշտօնեայ Արտաքին Գործոց, բեմը ելաւ ծանուցանելու ամրողը Հոհենօլլէրնի խնդրոյն համար Պետութեանց հետ բանակցութիւնը, Պետութեանց Գաղղիոյ բողոքոյն ցրցուցած կարիւրութիւնը և յարգանքը, Պրուսիոյ թագաւորին «անորոշ» պատասխանները։ Բայց իրադատութեան սիրոյն համար «չուզեցինք, բաւ, Գրամոն, բանակցութիւնը խզել։ Անոր համար մեծապէս ապշեցանք, երբ երէկ իմացանք որ Պրուսիոյ թագաւորը իւր համհարզն ընէ միոյն միջոցով և Պետուցեր էր զդաւանին, որ զինքը չէր կրնար ընդունիլ, և այս մերժման պաշտօնական և աներկզմի կնիք մը տալու համար, իւր վարչութիւնը այս եղելութիւնը պաշտօնապէս հաղորդեր էր Լուրդիոյ Պաշտօնարանաց։ Մի և նոյն

1. Կոմս Բէնէդէտտի իր Յիշատակարանաց մէջ պատմելով զատուի, կը վկայէ որ ամենայն յարաբերութիւնը թագաւորին հետ երկուստեք լիովին արդուութեամբ կատարուեր էին։

2. Այդ նշանաւոր հետադիւր որ մեծ դեր ունեցած է պատմութեան մէջ, չէր ազդուած պետութեանց, այլ կոմսն Բիսմարք ուղղած էր Պրուսիոյ ներկայացուցչաց, Բիսմարք այսպէս կը պատմէ իր Յիշատակարանաց մէջ. ծանձրացած թագաւորին ազդեցութեան Գուլիէլմոսի վրայ, որ խորհուրդ կու տար յամենայն զգալ փախչել պատերազմէ, միտքը զրկեր էր հրաժարիլ իր պաշտօնէն, առ այս կոչեր էր հաշի զՄուսթէ և զՌոմն։

Ճաշի վրայ հասաւ թագաւորին հետագիրը որ կը պատմէր Բէնէդէտտի «խաբարանք» այցելութիւնը, և երկրորդ անգամ իր մեծեղելը։ Հրաման կու տար թէ պատշաճ կը դատէր եղելութիւնը իմացնել Պրուսիոյ ներկայացուցչաց և լրագրաց, Բիսմարք հարցուց Մուսթէի թէ կարող էր Պրուսիա, եթէ հարկ բլլար, պատեւ լրագրուել։ Մուսթէ քաջատրեց որ թէ պատերազմը անհրաժեշտ է՝ ոչքան է փութով ընել. զի Գաղղիոս իրենց պէտարպ չէր կրնար պատրաստուիլ։ Այն ատեն կոմսն Բիսմարք հետագիրը առաւ Պրուսիոյ ներկայացուցչաց և լրագրաց ինչ ինչ յապաւելով, որով իմաստը անկէ զրգոյն եղաւ Գաղղիոյ զեմ։

միջոց կը Լսէինք որ բարոն Վէրթէրի հրա-
մայուած էր արձակուող ինդրեւու և զի-
նուորական պատրաստութիւնք կ'ըլլային
ի Պրուսիա՝ Այս պարագայից մէջ դեռ
յուսալ խաղաղութիւն մը, մոռնալ էր
մեր պատիւը և անխուհեմութիւն։ Բան
չմնաց որ չընենք պատերազմի առիթ չտա-
լու համար։ հիմայ կը պատրաստուինք դի-
մացնիս ելածը քաջութեամբ կատարելու,
իւրաքանչիւրին թողով իրեն ինկած պա-
տասխանատուութիւնը »։ Այս խօսքերս ըն-
դունուեցան շատաչալից կեցցեներով առ
կայսրը և առ Գաղղիա ։

Արդարութեան պաշտօնեայն վրայ բե-
րաւ որ. « Արդէն հրէկուքն է ի զէն կոչե-
ցինք մեր պահեստը և ձեր օգնութեամբ
անմիջապէս պէտք եղած միջոցները ձեռք
պիտի առնունք պաշտպանելու Գաղղիոյ
շահերը, ապահովութիւնը և պատիւը » ։
Էրկար ծափահարութիւններէ վերջը պաշ-
տօնեայն առաջարկեց պատերազմի համար
5() միլիոնի վարկ մը, զոր խնդրեց քուէ-
արկել փութանակի ։ Մեծամասնութիւնը
ոտք ելած կը պոռար փութով քուէարկու
թիւնը, մինչ ձախակողմանք կ'ուզէին
որ նախ միճուի. և երբ ժիւրո երեսփոխանը
գոչեց որ « Հայրենեաց պատուոյն համար
մենք ալ առաջին ենք պատերազմելու,
բայց ոչ գերդաստանական և յարձակո-
ղական պատերազմի մը համար » ։ անհա-
մար գոչումներ ծածկեցին իւր ձայնը ։ Հա-
գիւ նախագահն ճնայտէ հանդարտութիւն
քարոզելով յաջողեցաւ խօսք տալ թիւերի,
որ ամեն կողմանէ նախատրիններու մէջ
կրցաւ քանի մը բառ ըսել գոչելով որ
« Եթէ կայ օր մը, կայ ժամ մը, որուն
համար առանց չափազանցութեան ըստի,
որ պատմութիւնը զմեզ կը դիտէ, այս ժամս,
այս օրս է. ինձ այնպէս կու գայ, որ ա-
մենայն ոք պէտք է լրջութեամբ մտածէ ։
Երբ պատերազմը հռչակուի, ոչ ոք ինձ-
մէ աւելի պիտի աշխատի վարչութեան

ընձեռելու յաղթանակի միջոցները ։ Հոս
ուրեմն հայրենասիրութեան մրցանք չկայ...
Աւերմն ինչ է ինդիրը։ Արդեօք տալ կամ
մերժել վարչութեան իր խնդրած միջոց-
ները։ Այ. կը բողոքեմ այս մտածութեան
դէմ։ Աւերմն ինչ բանի համար է. պաշ-
տօնարարին այս բեմէն պատերազմի հրա-
տարակիւն լրայ է, և ես սահմանա-
դրականապէս կը խօսիմ և պէտք է որ
ճանչցուի ։ Լաւ ուրեմն, արդեօք պաշտօ-
նարանը միայնակ կրնայ պատերազմ հրա-
տարակիւ։ Արդեօք մենք ալ իրաւունք
չունինք խօսելու։ Եւ խօսելէն առաջ պէտք
չէ՞ վայրկեան մը մտածել »։ Ապա յիշե-
ցուց թիւեր ռըքան հազարաւորներու կե-
նաց համար մահուան քուէարկութիւն կ'ըլ-
լար, և ինչ պատճառաւ, քանի որ Պրու-
սիոյ թագաւորը արդէն գոհացուցեր էր
գլխաղիա ընդունելով անոր գլխաւոր խնդի-
րը Սպանիոյ գահուն թիկնաժողովեան նկատ-
մամբ։ Եւ վերջացուց իւր խօսքը մեծամաս-
նութեան հակառակ նախատանաց և աղա-
ղակներու մէջ գոչելով, որ ինքը « խղճիւ
կը կատարէր իւր պարտքը անխուհեմ հայրե-
նասիրութեան դէմ ընդդիմանալով » ։ « Փա-
ռաստու տարի քաղաքական յուզմանց և փո-
փոխութեանց մէջ ապրելով, միշտ խղճիւ
պ'րտքս կատարելով, ապահով եղէք որ
բնաւ իր մը գիս չկասեցներ դարձեալ կա-
տարելէ, և ոչ իսկ ձեր նախատրինները » ։
Թիւեր չյոգնեցաւ. կրկին և կրկին բեմը դի-
մեց ճարտասանական ամեն միջոց գոր-
ծածեց մեծամասնութիւնը համոզելու, որ
եռ կենալ հրատարակելու զպատերազմը,
զոր « գերազանցապէս անխուհեմ » կը կո-
չէր։ Մ'արգիւն դը Պիրէ ցասմամբ գոչեց
առ թիւեր որ « դու հայրենեաց աղետից
փողն, զնա ի կուպէնց » ։ Թիւեր պատասխա-
նեց. « Արհամարհեցէք զիս, նախատեցէք...
պատրաստ եմ ամեն բանի տանելու հայ-
րենակցացս արեան խնայելու համար. զոր
դուք այդպէս անխուհեմութեամբ կ'ուզէք
թափել. ես ալ կ'ուզեմ ամենէն աւելի
1866ի վրիպակը դարմանելու, բայց այս
պարագայի ահաւոր կերպով փաստաբեր
կը գտնեմ » ։

1. Հաստատուած է որ մինչեւ Յուլիոս 14 Պրուսիա
ոչ մի զինուորական արամադութիւն չըրած էր։

Թիէրէ վերջը Օլիվիէ բնմը ելաւ նորա խօսից ազդեցութիւնը փճացնելու համար. խօսեցաւ որ՝ ոչ ոք կրնայ պարծիլ աւելի սիրելու, աւելի հոգալու հայրենեաց պատուոյն համար. խօսեցաւ որ թէ ինքը և թէ բովանդակ պաշտօնեայք հակառակ են պատերազմի. բայց կը գտնուի ազգը այնպիսի արհամարհանաց և նախադասաց առջեւ, որ եթէ լո՛ւ, պետութիւններէն ամենէն յետին կարգը պէտք է իջնայ: Ապա պատմեց Հոհենծոլլէրնի թիկնածու թեան պատմութիւնը և Պրուսիոյ թագաւորին բռնած անտարբեր ընթացքը. «Մենք իրմէ ուրիշ բան չխնդրեցինք, բայց եթէ՛ որ այդ հրաժարականը վերջնական թո՛ղ ծանուցանէ և մեզի մերժեց այդ հրատարակութիւնը և իւր ղեսպանը ամենուն կը ծանուցանեն այս մերժումը»: Ժիւլ Ֆալլը և Գամբլէտտա պահանջեցին որ հեռագրենքը կարգադրին. Ոլիվիէ կարգաց Բիւսմարքի նշանաւոր և ճարտարամիտ հեռագիրը որ կ'իմացնէր իւր ղեսպանաց թագաւորին գիշնէղէտտի չընդունիլը: Ապա վերջացուց իւր խօսքը գոչելով. «Այո՛, այսօրուքն կը սկսի ինծի և պաշտօնակցացս համար մեծ պատասխանատուութիւն մը, մենք զայն կը ոտանձնենք իւղճելունիս մարտը»: Յետոյ ձախակողմեանց ընդդիմութիւնը ընկնելու համար, կարդաց նաեւ. իշնէղէտտի ղեսպանին հեռագիրը, որով կ'իմացնէր թէ՛ երբ «Գուլիէլմոսէ կրկին ունկնդրութիւն խնդրեք էք, նա պատասխանած էր, որ՝ թիկնածութեան նկատմամբ նախնայեւ ըսածները կը հաստատէր. և այս եղածը Գաղղիոյ պատուոյն նախատինք մ'էր»: Կրկին անգամ թիէր սաստկապէս պատասխանեց որ «Պրուսիա բնաւ պատերազմելու կամը չէր ցուցցած և եթէ Պրուսիա սխալէր էր Հոհենծոլլէրնի իշխանին թիկնածութեանը հաւանելով, հիմա

ինքը կը պատժուէր զայն յետս կոչելով, ուրեմն Գաղղիա այլ եւս ի՞նչ կ'ուզէր»: Հագիւ թիէր իւր խօսքը լնացուցէր էր երբ բարոն ժէրոմ Տավիտ ուղղեց առ թիէր որ «պրուսիացի շատ մը գունդեր հազիւ կրնային այն չարիքը հասցունել Գաղղիոյ, ինչ որ դու յանգէտս կու տաս հայրենեաց», որուն պատասխանեց թիէր. «Գիտէ՞ք, որոնք են Գաղղիոյ ֆեսս ընողը, Միքսիքոյ պատճառողը, Սադովայի հեղինակը, որոնք մոռնալով բրած չարիքնին, զմեզ ֆեսսակար կ'ամբաստանեն, երբ մենք կը ջնանք արեւան խնայելու... կ'իջնամ այս բեմէն, որովհետեւ այսբան ինձ կը հակառակիր... բայց կը կրկնեմ որ պատերազմը ո՛չ թէ Գաղղիոյ համար է, այլ պաշտօնարանին սխալանաց համար»: Եւ

Ապա ժիւլ Ֆալլը և Գամբլէտտա կրկին պիղծեցին որ ընթերցուի Բիւսմարքի նախատական ըսուած հեռագիրը: Բայց պաշտօնարանը պատասխանեց որ արդէն Յանձնաժողովը զայն տեսեր էր: Գամբլէտտա բողոքեց որ այդպիսի էական հեռագիր մը հարկ էր որ տեսնէ բոլոր Գաղղիա, բոլոր Եւրոպա, ապա թէ ոչ «այդ պատերազմը դուք էք որ կը փնտռէք և կ'ուզէք»: Բազմաթիւ աղաղակք խափանեցին ճարտասանին ձայնը և յորհուրդը ժողովոյն առաջարկը մեծամասնութեամբ ըսուարկուեցաւ:

Նոյն երեկոյ ամբողջ պաշարեց թիէրի տունը՝ Սէն ժորժ հրապարակին մէջ պռնալով և նախատելով ճատ ուշ պահաւորող եկան ցրուելու զայն: Երկրորդ օրը 16 Յուլիի ծերակուտէն բազումը, որոց զուիս էր Ռուհէ, Տիւյլլըրի գացին և ներկայացան կայսեր. առ որ խօսեցաւ Ռուհէ թէ. «Գաղղիոյ պատիւը կ'արհամարհուի. Քու վեհափառութիւնդ սուրը կը քաշէ,

1. Բիւսմարք Յուլիս 20ին կ'ըսէր Ռայխտսպի մէջ պաշտօնական կարծեցաւ հեռագրին համար որ «Գաղղիացի պաշտօնեայք գոչուցան պիշանելու սակաւաթիւ ընդդիմակցից աղբորներուն, որոնք միայն պայծառ մտքերնին պահած էին. և չուզեցին մէջանդ բերել այդ

հեռագիրը: Ամբողջ շնչը և մանաւանդ պատերազմի հրատարակութիւնը պիտի կործանէր, եթէ երեսփոխանք չպիտի այդ երեսակցեալ գրութիւնը և մանաւանդ նորա մեւը»:

Հայրենիք Զեզի հետ է լի զայրացմամբ
և վեհամեծեութեամբ »...

Գաղղիոյ վարչութեան գլուխը և բա-
նակին հրամանատարը կը համարէին որ
Պրուսիա Գաղղիոյ գլխուց առջեւ անմի-
ջապէս պիտի ընկնի: Պատերազմի պաշ-
տօնեայն՝ Մարշալստն լըբէֆ՝ ըսած
էր ծերակուտին մէջ, որ « մենք պատ-
րաստ ենք, հինգ անգամ պատրաստք »:
Օրէնսդիր ժողովոյն մէջ ըսեր էր, որ « կը-
կու տարի պատերազմ կրնանք ընել, ա-
ռանց պէտք ունենալու բանկոնի կոճակ
մ'անգամ գնելու »:

3. — Յունիս 19ին ի Ռէտին Գաղ-
ղիոյ ղեսպանատուն մնացած զործակա-
տարը ծանոյց Պրուսիոյ վարչութեան, որ
այն օրուընէ Գաղղիա ինքզինքը պատե-
րագմական դրից մէջ կը նկատէր ընդդէմ
Պրուսիոյ և նոյնը երկրորդ օրը զուքսն
Գրամոն՝ հրատարակեց (Օրէնսդիր ժողո-
վոյն մէջ, Ալ յայնմհետէ Պարիս ջլդային
յուզում մը ստացաւ, ամեն երեկոյ ծա-
ռուղեաց վրայ խուռն բազմութիւնք. « ի
Բէռլին, ի Բէռլին » կը գոչէին և կ'եր-
գէին ժողովրդական եղանակաց վրայ յար-
մարցնելով: Առաջին անգամ հրաման տը-
րուեցաւ Մարսէյի երգուիլ, որ խստիւ
արգելուած էր կայսրութեան ժամանակ:
Օրէնսդիր ժողովը քանի մը օրուան մէջ
քուէարկեց ամբողջ Ելեւմուտըրը, միանգա-
մայն չորս միլիոն սահմանեց այն ընտա-
նիքներուն, որոց զաւակները ի գէն պիտի
կոչուէին: Յուլիս 23ին նիստերը զոցուե-
ցան, թէպէտ ձախակողմեանը բողոքեցին
որ հայրենիք վտանգի մէջ եղած ժամա-
նակ, ինչպէս կրնային հեռացուիլ իրենց
վարչութիւնը պատերազմին հանդերձա-
նաց հոգովը զբաղեալ, (Օրէնսդիր ժողով-
քին մտածութիւնն ալ չէր ուզեր ունենալ:

4. — Ի Պրուսիա երբ լսուեցաւ որ
Գաղղիոյ վարչութիւնը ի գէն կոչեր էր
պահեստի գունդերը, Յուլիս 15ին հրա-
մայեցաւ բոլոր Հիւսիսային դաշնակցու-
թեան բանակը կազմ պատրաստել: Գու-
լիէլմոս ի դարձին ի Բէռլին ընդունուե-
ցաւ մեծ յաղթանակով և ուրախութեամբը,

որով ժողովուրդը կը ցուցնէր իւր պատ-
րաստականութիւնը զոհելու կեանք և ինչք
գերմանական միութիւնը ամրապնդելու հա-
մար: Ամեն կողմ ուրիշ բան չէր լսուեր
բայց Հոենստէն ի Պարիս ուղեւորութեան
վրայ և ամէն կողմ կ'երգեցուէին Հոն-
նոսի պանապոն ժողովրդական երգը: Յու-
լիս 11ին Գաղղիոյ պատերազմ հրատարա-
կած օրը բացուեցաւ նաեւ Հիւսիսային
Դաշնակցութեան խորհրդարանը: Ռորվեհ-
տե Գաղղիա Հրատարակութեան մէջ կ'ը-
սէր, որ ստիպուած էր պաշտպանելու իր
պատիրը և շահերը Հոնէնստէլէրնի իշխանին
թիկնածութեամբ իրեն և բովանդակ էւ-
րոպիոյ հաւասարակշռութեան եղած սպառ-
նալեաց դէմ, Գուլիէլմոս խորհրդարանի
բացման խօսքի մէջ պատասխան տուաւ
որ « Գերմանիա վերջին դարերուս մէջ
լուծութեամբ տարեր էր իր իրաւանց ոտ-
նակոյ ըլլալուն: Վասն զի միշտ պատա-
ռուած էր և չունէր միութիւն մը Գաղղիոյ
միշտ նորանոր բռնութեանց դէմ դնելու
համար: Գաղղիացի և գերմանացի ժողո-
վուրդը երկուքն ալ քրիստոնէական կրթու-
թեան օրհնութեամբ լցուած, աւելի փրկա-
ւետ քան արիւնակոյ մրցումներ պէտք էին
ունենալ, բայց Գաղղիոյ իշխողը իրենց
շահուց և կրից համար ուզեր էին միշտ-
գեղծանիլ դրացի մեծ ազգի լուծմէն »:
Գուլիէլմոս կը լմցնէր իւր խօսքը, որ
« թէպէտ յոյժ նախագասելի էր խաղաղու-
թեան օրհնութիւնը, սակայն վստահ էր
որ թէ՛ Հիւսիսային և թէ՛ Հարաւային
գերման պետութիւնը պատուոյ և անկա-
խութեան պահպանութեան համար ամեն
պէտք եղած զոհողութիւնը պիտի ընէին »:
Խորհրդարանը իր պատասխանին մէջ առ
թագաւորն յայտնեց հայրենեաց մեծ սէրը
և հռանդր առ ամենայն զոհողութիւն:
Եւ փութով ամենայն կարեւոր ծախք քուէ-
արկուեցան:

Յուլիս 19ին Գուլիէլմոս այց ելաւ ի
Կարլոտտենբուրգ իւր նախնեաց գերեզ-
մաններուն և հոն առանձնացեալ աղօթեց:
Այսպիսի մեծ որոշողութեան մը առջեւ
թագաւորը յուգեալ էր և որչափ որ ամեն

կողմէ, ամեն աշխարհէ գերմանացիք հայ-
րենասիրական և խնդութեան հեռագիրք
կը յղէին, այսու հանդերձ Գուլիէլմոս,
որ գիտէր գերմանական ցեղերու մէջ առ
Պրուսիա եղած բնածին հակակրօնական
և նախանձը, մեծապէս տագնասկ կը զգար
ներքապալէս. գիտէր որ այս պարագայն
կամ պիտի ամրապնդէր աննկուն գերմա-
նական դաշնակցութիւնը անոր գլուխ դնե-
լով զՊրուսիա, և կամ իսպառ-պիտի ցրուէր
Գաշնակցութիւնը մահացու հարուածելով
զՊրուսիա:

5. Արդարեւ գերմանական իւրա-
քանչիւր պետութիւն ունէր Պրուսիոյ դէմ
մախալու առիթ մը և Գերմանական խնդրոյ
մը մէջ Պրուսիա միշտ իրեն դէմ պիտի
գտնէր մեծամասնութիւն մը, բայց երբ
խնդիրը Գաղղիոյ դէմ էր, ամենն ալ միա-
սիրտ գտնուեցան՝ Կոյն իսկ Բաղէն, որ
առաջին սահմանակիցն էր Գաղղիոյ, պա-
հապան սպիանց Հոնէտսի, որուն թէ՛ ոչ
օգնութեան, գոնեայ չէ՛ղըք միալուռ վրայ
մեծ յոյս ունէր Կապուլէոն Գ. Բաղէն ա-
մենէն եռանդուններէն մին երեւցաւ և տես-
նուեցաւ որ Գաղղիացւոց շատ դժուար պի-
տի ըլլար Հոնէտը անցնիլը: Կապուլէոնի
վարչութիւնը յոյս ունէր զԲալիէրա, նա-
խանձորը Պրուսիոյ, բաժնել գերմանական
միութենէն կամ գոնէ չէ՛զոր պահել և
առ այս գաղտ շատ մը հրապուրիչ քայլեր
եղան, սակայն երիտասարդ թագաւորը
որչպիսի որ չունէր համակրութիւն մը Պրու-
սիոյ նկատմամբ, բայց ամենէն առաջ գեր-
մանասէր էր և նոյնը ներշնչեց և իր
ժողովուրդեան: Այսու հանդերձ պատերազ-
մի համար ծախքերը մեծ յուզմամբ և վի-
ճարանութեամբ քուէարկուեցան խորհրդ-
դարանին մէջ: Բալիէրացին զԲալիէրա
միայն կը սիրէ և կը պաշտէ և ընական
հանդարտութեամբ մը չուզեր օտարներուն
զգացմանցը պատճառաւ նետուիլ պատե-
րագնիւրու և վտանգներու մէջ: Ելեւմտից
յանձնաժողովը առաջարկեց այնքան գու-

մար մը, որ բաւականանայ Գաղղիոյ և
Պրուսիոյ մէջ եղած պատերազմին ժամա-
նակ չափաւոր գունդեր պահելու: Սա-
կայն մեծամասնութիւնը մերժեց այս ա-
ռաջարկը և լիովին հաւանութիւնը տուաւ
վարչութեան առաջարկներուն: Կոյն ի-
րիկունը Միւնխի մեծ ուրախութեան մէջ
էր և Գուլիէլմոս, որ տագնասկաւ մը կը
սպասէր Բալիէրայի լուրերուն, իւր երախ-
տագէտ շնորհակալութիւնը յայտնեց առ
երիտասարդ Լուդուիկ թագաւորը: Բալիէ-
րայի պաղտութիւնը կամ չէ՛զորութիւնը կըր-
նար հիմն ի վեր տապալել գերմանական
պատերազմին ծրագիրը:

Բալիէրայէ վերջը կարգաւ Վիւրտէմ-
բերկ, Հէսսէ Դարմշտատ և ամենայն
խորհրդարանը քուէարկեցին պատերազմի
ծախքերը: Էւ երբ Պրուսիոյ քաջ և սիրելի
թագաժառանգ իշխանը Հարաւային Գեր-
մանիոյ բոլոր բանակաց ընդհանուր սպա-
րապետ անունեցաւ, համօրէն Գերմանիա
նոր եռանդ մը զգաց. զգաց որ արդէն
Գերմանիա ձեւացեր էր և զայն ամրա-
ցնելու համար կարեւոր էր միաբան պա-
տերազմի դաշտին վրայ արիւննին խառնել:
Ամեն կողմ ընկերութիւններ ձեւացան ա-
րանց և կանանց վիրաւորներ հոգալու,
հիւանդանոցներու մէջ ծառայելու և զի-
նուորութեան զացող աղքատաց ընտանիք-
ները հոգալու: Ամենէն փութով Բաղէն և
Բալիէրական Պալատինեան վիճակը կազ-
մուեցան. վասն զի թշնամին նախ իրենց
երկրին վրայ պիտի յարձկէր: Արդէն կը
կրկնուէին ամենուն բերանը Առաջին կայս-
րութեան բրած աւերները և հիմայ հս-
շատ մը անհրեկիչ նկարագիրք կ'ըլլուէին
գաղղիական թուրքոսներու, զուաճներու
և սպահիաներու գունդերու մասին: Սահ-
մանած էր թագաւորն Գուլիէլմոս, որ
Յուլիս 27ին բոլոր զինուորը աղօթեն
թշնամւոյն երկիրը շնտած: Գուլիէլմոս
Յուլիսի վերջը թողուց մայրաքաղաքը և
գնաց ի բանակը. նախ ներուսն հրատարա-
կելով բոլոր քաղաքական յանցանորաց, և
զամենը ի միութիւն յորդորելով հասարա-
կաց թշնամւոյն առջեւ:

6. — Նապոլէոն եւ թողլով զկայսրուհին Եւժէնի Թագապահ, կայսրորդոյն հետ մեկնեբ էր ի բանակն հրատարակելով պետութեանց, որ «աշխարհակալութեան մը համար չէր, որ կը պատերազմէր, նա մանաւանդ պիտի յարգէր միշտ գերմանական պետութեանց անկախութիւնը, այլ Պրուսիոյ անյազ փառասիրութեան դէմ դնելու համար, որ ամենուն ալ անվստահութիւն ներշնչեբ և բռնադատեբ էր ամեն ազգ զինուց մեծ հանդերձանքներու, որով Եւրոպա պատերազմի դաշտ դարձեբ էր» : Ինքը ուրիշ բան չէր ուզեբ, բայց այնպիսի վիճակ մը՝ յորում ամեն պետութիւն ապահով ըլլայ իւր ապագային, որով և խաղաղութիւնը հաստատուն հիմանց վրայ դրուի. « Եթէ ժողովուրդ մը, կը յաւելուբ, որ կը պաշտպանէ արդար դատ մը, աննկուն է» :

Նապոլէոն Գ. և իւր պաշտօնեայք բոլորովին տարբեբ գաղափար մը շինած էին Եւրոպիոյ ազգաց և վարչութեանց նկատմամբ : Իրենք կը համարէին և կը յուսային, որ Գաղղիոյ ծայնը ամենամեծ ազդեցութիւն մը պիտի ունենար օտար ազգաց վրայ և պաշտօնարանք պիտի փութային նիզակակոթեան կամ բարոյական միութեան մը Գաղղիոյ հետ ընդդէմ Պրուսիոյ : Պաշտօնական Գաղղիա կը համարէր որ հազիւ Գաղղիոյ բանակը երեւնայ, Պրուսիա անմիջապէս եւրոպական դաշնակցութեան մը վախճն պիտի խոնարհի և հաշտութիւն պիտի խնդրէ : Սակայն գաղղիացի պաշտօնարանը բնաւ արձագանգ մը չգտաւ իւր ջանից և զգացմանց և ամեն կողմ չէզոք մնալու որոշողութիւնը գտաւ. նոյն իսկ Ջուիցերի, Բէլէիա, Հոլանդա, և Իտալիա, որոնք մասնաւոր համակրութիւն մը ունէին առ Գաղղիացիս, չուզեցին բնաւ չէզոքութենէն զիծ մը շեղիլ : Նոյնը ծանուցին Գանիմարքա և Աւստրիա : Եղան յԱւստրիա ոմանք, որ

Գաղղիոյ հետ դաշնակցութեան մը զադափար յաջան ոտք հանելով և զԼեհացիս, որոց համար այնքան համակրութիւն յայտնեբ էր Գաղղիա, սակայն լեհական խնդիր մը կրնար տազնապեցնել զՌուսաստան և զանիկայ միացնել Պրուսիոյ հետ ընդդէմ Աւստրիոյ, որով Բայստ խոհեմութիւն համարեցաւ Գաղղիոյ նկատմամբ խիստ չէզոքութիւն պահել : Անգղիոյ ժողովուրդը և լրագիրք աւելի հակակրութեամբ էին ընդդէմ Պրուսիոյ, բայց երբ կոմսն Բիսմարք հրատարակեց Նապոլէոնի տեսութիւնը և իրձեբր Բէլէիոյ նկատմամբ, Անգղիացիք փոխուեցան և պաշտօնարանը ծանոյց որ Բէլէիոյ հողոյն ո՛ր և է փոքր զբատեբամբ մը առիթ պիտի համարուէր պատերազմի : Այսպէս Եւրոպիոյ Պետութիւնք առ հասարակ սահմանած էին չէզոք ընթացք մը ունենալ, որով և պատերազմը մնաց բովանդակապէս ընդ մէջ Պրուսիոյ և Գաղղիոյ :

7. — Արդէն երկու բանակները սկսած էին իրենց շարժումները դէպ ի թշնամոյն սահմանազուխները : Գերմանական բանակը, որ Բավիէրայի Պալատինեան հռդէն կը չուէր և որ Գաղղիոյ թուրքի վերջեբ, երեք սիւնակ բաժնուած էր : Աջ թեւը բաղկացեալ էր 60,000 զինուորներէ, որոց կը հրամայէր զօրավարն Շտայնմէց, կեղոնը ունէր 260,000 զինուորք և 534 թնդանօթք և հրամանատարն էր իշխանն Պրեդերիկ Կարլ. ձախակողմեան հրամանատարն էր Թագաթառահգ իշխանը Պրեդերիկ, որ ունէր 180,000 զինուոր և 480 թնդանօթք, իւր սպայակուտին զուլուխ էր զօրավարն Բլումենթա : Թագաւորը իւր ընդհանուր սպարապետ կը զբոսնուէր կեղոնին մէջ, ունենալով հետը ընդհանուր սպայակուտին զլուխը զզօրավարն Միլտըք, ուղղիչ և կարգադրիչ այսպիսի հզօր և կրթեալ բանակի մը : Թագաւորին հետ էին նաեւ Գերմանական Հիւսիսային

1. Գաղղիացի զրիւք Բիսմարքի այս գործը մատուցութիւն մը համարած են : Յայտ է որ պատուարեբ ուղ-

ղութիւն մը չէր, երբեմն ի բարեկամի զադտնի բանակցութիւնք յերեան հանել յետոյ՝ Թշնամութեան ժամանակ :

դաշնակցութեան Առնանդպիրը կոմսն Բիւմարք և Ֆոն Ռուն պաշտօնեայ պատերազմի։ Ուրիշ շարժուն ջոկանքերով զօրավարն Ֆոն Ֆրէքէնշտայն հիւսիսային ծովափանց պաշտպանութեան կը հսկէր, ընդդէմ թշնամոյն նաւական փորձի մը։ Այս չորս բանակը մէկ մէկու հետ կապուած էին հսկուած ճամբաներով և գերման բանակը ամեն յառաջելուն միշտ կ'ապահովէր բանակաց յարաբերութիւնը։ զորք մը՝ որ իրենց յաղթութիւնը պիտի դուրսացնէր, և յորում առաջին օրունքն պակասաւոր գտնուեցան Գաղղիացիք, որով և տեսնուեցաւ գաղղիական բանակին և սպայակուտին տկար կազմակերպութիւնը և կրթութիւնն բաղդատմամբ գերմանականին։

Գաղղիական բանակը ի սկզբան երեք մեծ մասի բաժնուած էր։ Առաջինը՝ որ կը կոչուէր բանակ Հոննոսեան 200,000 հոգի, Մէցի չորս կողմերն էր ընդ հրամանատարութեամբ Բագէն մարաշխոտին և Կանրորէր զօրավարին։ Կայսերական պահապանաց գլուխ էր զօրավարն Բուրբաքի։ Այս հոննոսեան բանակն եկաւ կայսրն Նապոլէոն Գ. իւր որդւոյն և պատերազմի պաշտօնեայ մարաշխոտ Լըբէֆի հետ։ Հոննոսեան բանակին ղեկ ի Արեւելք կը գտնուէր Հարաւային բանակը, 100,000 զինուորք, յորս էին Թուրքոսք և Ալճերիի զուսֆը։ Այս բանակին կը հրամայէր մարաշխոտն Մակ Մահնոն, զուրս Մաճէնտայի, ունենալով հրամանատար յառաջապահ գնդին՝ զզօրավարն Գուէյ, որ արդէն բանակած էր յ'()փէնհայմ, Մերք ի Շալոն կը պատրաստուէր երրորդ բանակ մ'ալ, մեծաւ մասամբ շարժուն պահապաններէ։ Գարձեալ զօրաւոր նաւատորմիդ մը զրկուած էր Հիւսիսային և Բալթիկ ծովերուն մէջ Պրուսիոյ նաւահանգիստներուն ո՞ր և է յարաբերութիւն խափանելու համար։

Այս ծրագիրը որ պատրաստուած էր Նիէլ մարաշխոտէն, յամենայն ղէպս, և ըստ ռազմագիտաց շատ իմաստութեամբ, արդէն պատերազմին սկիզբէն թողուեցաւ¹։ Բանակը բաժնուեցան։ Առաջնոյն հրամանատարն եղաւ մարաշխոտն Մակ Մահնոն ի Սիւրպրուրկ. Բ.ին զօրավարն Պրոսսար ի Սէն-Ալուտ. Գ.ին մարաշախոտն Բագէն ի Մէց. Գ.ին զօրավարն Լամիւր ի Թիրնվիլ. Ե.ին զօրավարն դը Ֆայյի ի Բիչ և Ֆալսպուրկ. Զ.ին մարաշխոտն Կանրորէր ի Շալոն. Է.ին զօրավարն Գուէյ ի Կոլմար և Բէլֆոր. Պահապանաց հրամանատար զօրավարն Բուրբաքի ի Նանսի։ Զօրավարաց մէկմէկու Նկատմամբ նախանձներուն պատճառաւ, կայսր ինքնին առաւ ընդհանուր հրամանատարութիւնը, իւրք անկախ թողով իւրաքանչիւր հրամանատար։ Միայն ի հարկին պէտք էին մարաշխոտի մը հրամանատարութեան ներքեւ մտնել։

Օգոստոս Աին Նապոլէոն Գ. իւր թագաւորն իշխանին հետ հասաւ Պրոսսար զօրավարին բանակը, որուն ձեռաց ներքեւ պատերազմական հրահանգ ստացած էր կայսրորդին և գունդերուն հրաման տրուեցաւ յառաջել ղէպ ի Սարբրուրէնի բարձունքը և տիրել քաղաքին։ Սարբրուրէն ճարտարարուեստի անպաշտպան քաղաք մ'էր, յորում կային 1500 պրուսիացի զինուորք ընդ հետեւակ և ընդ հեծնալ ընդ հրամանատարութեամբ Պէտտէլ հազարապետին. որ իմանալով գաղղիացւոց այդքան մեծ գունդերով դիմելը, չուզեց փութով թողուլ քաղաքը և իւր զօրքը քաղաքին արեւմտեան կողմը ամփոփեց պաշտպանութեան համար։ Գաղղիացիք իւրենց ոյժը տարածեցին և գետին ձախակողմեան բարձանց վրայէն մեծ կրակ մը սկսան պրուսիացի գունդերուն վրայ։ Պրուսիացի հազարապետը ետ քաշուեցաւ հանդարտութեամբ, միայն ետեւէն հեծեալ-

1. Մարաշխոտն Նիէլ մեծաւ պատերազմէն քանի մը ամիս առաջ, Եւր պատերազմը սկսաւ ձախողել, այն ատեն կրկին զարժուեցաւ Նիէլ մարաշխոտի ծրագիրը։

զին և բանակները ամփոփուեցան, Բագէն և Մակ-Մահնոն մարաշխոտներուն հրամանատարութեան ներքեւ։

ները քիչ մը ժամանակ եւս թողուով, որ պէս զի դիտեն թշնամւոյն ընկիւրը: Գաղղիացիք բարձունքներէն իշան պատերազմի դաշտը և զայն բռնեցին: Երկու կողմանէ ալ զրիթէ հաւասար կորուստ եղեր էր: Պրուսիացւոց կողմանէ մեծեր էին 2 սպայք և վիրաւորուել էին 73 զինուորք. իսկ Գաղղիացւոց կողմէն մեծեր էին 6 զինուորք և 67 վիրաւորք:

Այս փոքր գուպարածը, որ կերպով մը ի գործ դրուեցաւ, կ'ըսուի, գաղղիական անհամբերութիւնը գոհացնելու համար, իբր սկզբնական մեծ յաղթութիւն մը հռչակուեցաւ, յորում կայսերազուն իշխանը « որ անցեր էր հրոյ մկրտութենէն », ստացաւ զինուորական մետալը: Պարիս խնդութեամբ ոտք ելաւ և լրագիրք մեծ գրերով հռչակեցին « Սաարբրուքէնի յաղթութիւնը: Սաարբրուքէն նորէն գաղղիացիք ըսողք մը եղաւ: Սաարի փառաւոր հանրածխոյն բովքը, Գաղղիացւոյն է ալ, Սաարբրուքէն առաջին կայսրանն է, փութով պիտի հասնինք ի վերջինն՝ որ է Բէլուին »: Նպալուէն Գ. առ կայսրուհին գրած նամակին մէջ կը պատմէ կայսերազուն իշխանին աներկիւղ արութիւնը զնդական ներքեւ, և « հրապարակ (Միթրալիզ) թնդանթիւն առաջին զարմանալիքները »: Կայսրը գոհ Սաարբրուքէնի գուպարածէն և բարոյական արդիւնքէն, դարձաւ ի Մէյ:

Հ. Մ. Վ. ՆՈՒՐԻՒԱՆ

ՀՕՐԱ ԲԱՆՏԸ

Դեռ փոքր էի. — եկայ քեզի, մենաւոր,
Մուկ զընդանիդ մէջ ալցի:
Մայրս հիւանդ էր. — կը շըրջէ քն ազատ
Մէջանդ բանտի և մահէի:
Լուր արւին քեզ. — եկար առջեւը զըրան
Վանդակապատ, որ — ոճիւր —
Կը բաժնէր մեր ողջադուրսը կըղկաթ:
Եկար անխօս, վըշտակիր:

Ո՛րքան նիւշար էիր և ո՛րքան ալցերդ
Ծարաւ էին արեւու:

Մորթիքի տակ, կարծես ոսկրի վրայ բուռած,
Ո՛վ հայր, մեռել մ'էլիր դու:

Նըշմանելուդ պէս զեւ ժըպտիւ ըսկըսար,
Բայց այդ ժըպտը բարի:
Այդ սուտ ժըպտն էր նուշմանք մը ծագկած
Լըճի մը վըրայ արտասրի:

Կարկանդակի սեւ վանդակին ետեւէ
Շըրթունքներդ իմ շըրթնեղուն.
Բայց իբրբաւ անոնք, աւազ, չըհասած՝
Մեր համբոյրին զոգոջուն՝

Միեմանիկ կզան օրբան և կազազ, —
Ո՛հ, պիտի ո՛րջափ քեզի
Բաղձայի տալ ընդգրկումի մը մէջ տաք՝
Աղատ աշխարհը դուրսի,

Եւ իմ փոքրիկ բերբէլս քու բերբերուդ
Տեղալ երկնքն անասման,
Սըրտէս օրբաիդ պարպել բուր օրբաւ այն՝
Որ արեւու տակ անցան.

Մուկ բանտիդ մէջ զարնան վարդերը ամբողջ
Պիտի լեցնել ուզէի,
Կամ ճիւղ հասակս ու ապազան հասակիս
Պիտի՛ հոն թաղել ուզէի:

Ո՛վ աբխուր ժամ. — քեզ մի առ մի պատմեցի
Սեւ վիզակները մեր տան,
Հանիկս մահն, ու հիւանդ մոր հազը խուլ
Լրուսթան մէջ զիշերուած.

Ըսի թէ մեր տանիքին վրայ, լուսնին տակ,
Բուերը պար կը բռնեն,
Թէ այս տարի մեր վարդենին լորացաւ
Գեղեցկոցին խորակէն:

Կը լուսնիդ դիւ և հարցում կ'ընէիր,
Երբոր հրաման մը վայրի,
Կայր հրաման մ'եկաւ ըզմեղ քածեկու...
Դարձար... առանց համբոյրի...

Ու ես երկար ետեւէդ պիշ նայելով,
Հայր իմ, մինակ, հոն լացի,
(Մինչ Կուրծքիս տակ բաշ կը թոթուէր Ո՛ր մը նոր)
Սիրաս ալցերէս քամեցի. —

... Ո՛վ կեանք սիրոյ, լանջ քըրտինքի, սիրա փուշի,
Ո՛վ ճանկընթուած խակութիւն.

Արեւուն քոր հասնիքներուն զէմ զոցուած
Ո՛վ երակներ ազաղուն,

Տեսայ որ ձեզ հետ, ձեզի հետ խըրեցան
Ոճրի մը մէջ, արտաւած ի,
Սուրբերն ամէն կրօնքի, ամէն շուշաններ
Եւ Յիսուսներ մատնչած. —

ԳԱՆԻԼՎ ՎԱՐՈՒԹԱՆ

1. Ոճրի մը զոչ եղան: